

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.M.Rasulov

Axborot va axborot makonining ijtimoiy-siyosiy kontseptual asoslari 235

A.A.Salmonov

Inklyuziv jamiyatning ijtimoiy-siyosiy omillari 240

B.X.Tolipov

Yangi O'zbekistonda yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom raqobat madaniyati
asosida rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari 245

F.A.Mirzayeva

Zamonaviy tariqatchilikdagi ijtimoiy-siyosiy muammolar yechimida
"Maktubot" asarining ahamiyati 249

I.M.Arzimatova

Boshqaruv tizimida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish muammolari 254

I.A.Asatulloev

Siyosiy ta'sirni amalga oshirish vositalari va mexanizmlari 260

O.M.Karimov

Majburiy mehnatga qarshi kurashda xorij tajribasi: muammo va yechimlar 266

Q.Sulaymonov

Siyosiy madaniyatning milliy-madaniy negizlari va o'ziga xos xususiyatlari 269

A.A.So'fiev

Tadbirkor shaxs huquqiy madaniyatini oshirishning ijtimoiy zarurati 273

M.R.Sodiqova

O'zbekiston ipakchilik sanoatida xalqaro hamkorlik aloqalari va uning iqtisodiy
ahamiyati (2000-2021-yillar) 278

S.A.Soxibov

Korrupsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri: O'zbekiston va global kontekstda oqibatlar tahlili 282

Q.A.Pulatov

Sotsial transformatsiya sifatida tizimli jarayon: falsafiy va tarmoqlararo tahlil 286

D.E.Normatova

Qadimgi Xitoyda vujudga kelgan ijtimoiy-siyosiy qarashlar 290

O.M.O'sarkulov

O'zbekistondagi koreys diasporasi milliy identikligining asosiy ko'rinishlari 294

G.I.Hashimova

Harbiy ijtimoiy ish – davlat va fuqarolik institutlarining kontseptual-nazariy,
siyosiy-huquqiy faoliyati tizimi sifatida 299

I.A.Rakhimov

Problems with performance indicators (KPI) set by mahalla chairmen
when evaluating the performance of the "Mahalla seven" 304

S.P.Tojiboyev

Davlat boshqaruvida korrupsiogen xatti-harakatlarning psixosotsial ildizlari 308

TARIX**F.M.Rahmonberdiyev**

XX asr 20 – 50-yillaridagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarining B.Ahmedov hayotida aks etishi 313

F.M.Rahmonberdiyev

Tarixshunoslikda akademik Bo'riboy Ahmedov hayoti va ilmiy faoliyatini
davrlashtirish masalalari: yangi talqinlar 321

E.A.Botirov

Bir olimning izlari: L.M. Landa shaxsiy fondi sahifalariga nigo 328

O.A.Radjabov

Tojikiston temiryo'l tashkiloti va uning faoliyati tarixi 332

S.B.Mamataliyeva

Turkistonning islomgacha bo'lgan davrdagi shishalari tarixi 336

S.I.Yoqubjonov

O'zbekiston hunarmandchiligi: rivojlanishi va xalqaro maydonda bugungi o'rni 342

D.A.Qosimov

Turkiston o'lkasida Farg'ona viloyati pochta-telegraf tizimining tarixiy

UO'K: 321.01:32

SIYOSIY TA'SIRNI AMALGA OSHIRISH VOSITALARI VA MEXANIZMLARI

СРЕДСТВА И МЕХАНИЗМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ

MEANS AND MECHANISMS OF IMPLEMENTING POLITICAL INFLUENCE

Asatulloyev Inomjon Abobakir o'g'li

Farg'ona davlat universiteti dotsenti, Falsafa fanlari doktori(DSc)

Annotatsiya

Mazkur maqolada siyosiy sohada amaliy vazifalarni hal qilishda siyosiy texnologiyalardan foydalanish zarurati tahlil qilingan. Shuningdek, siyosat sohasidagi vazifalarni hal qilish, maqsadga erishishning qulay usul va texnologiyalarini izlash vazifalari tadqiq etilgan.

Аннотация

В данной статье анализируется необходимость использования политических технологий при решении практических задач в политической сфере. Также рассматриваются задачи решения проблем в политической сфере и поиска удобных методов и технологий достижения целей.

Abstract

This article analyzes the need to use political technologies in solving practical problems in the political sphere. Also, the tasks of solving problems in the political sphere and finding convenient methods and technologies for achieving goals are studied.

Kalit so'zlar: siyosat, siyosiy texnologiyalar, siyosiy tahlil, faktor analiz, kontent analiz, sintez, siyosat falsafasi.

Ключевые слова: политика, политические технологии, политический анализ, факторный анализ, контент-анализ, синтез, политическая философия.

Key words: politics, political technologies, political analysis, factor analysis, content analysis, synthesis, political philosophy.

KIRISH

Bugungi kunda siyosiy texnologiyalarni rivojlantirish vazifalari dolzarblik kasb etmoqda. Siyosiy tahlil vaziyatni tadqiq etish davomida quyidagi vazifalarni hal qilishni nazarda tutadi: shart-sharoitni, tashqi omillarni va ularning ta'sirida sodir bo'lgan voqea-hodisaning chegaralarini aniqlash; vaziyatning makon va zamondagi ko'lamini, ko'rsatkichlarini oydinlashtirish; mazkur vaziyatda faol harakat qiluvchi barcha sub'ektlarni ajratib olish; ushbu sub'ektlarning kuch nisbatiga baho berish; muhim tadbirlarni belgilash; sub'ektlarning fe'l-atvoriga ta'sir qiladigan omillarni aniqlash; sodir bo'layotgan hodisalarning oqibatlarini bashorat qilish.

Shuning uchun ham, siyosiy vaziyatni o'rganishda qo'llaniladigan uslublar, odatda, fanlararo tabiatga ega bo'ladi. Shu boisdan, vaziyatga siyosiy baho berishda psixologik, sotsiologik, antropologik, madaniy va boshqa uslublardan, ya'ni tizimiy tahlildan foydalaniladi. Bunda asosiy qiyinchilik siyosiy tahlilning turli yondashuvlari va uslublarini bir-biri bilan bog'liq ravishda qo'llay bilish bilan bog'liq. Boz ustiga, o'rganilayotgan muammoni talqin qilishning muayyan mezonlariga amal qilish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Siyosiy sohada amaliy vazifalarni hal qilishda siyosiy texnologiyalardan foydalanish vazifalari huquqshunos olimlardan E.Abzalov, N.Vaxobov, D.Dehqonova, X.Zakirov, Z.Islomov, I.Kudryavsev, Z.Madalieva, X.Mamatov, O.Nasriddinova, X.Odilqoriev, YO.Sadikova, A.Saidov, U.Tojixonov, N.Saydalixodjaeva, R.Turdiboeva, A.Xamraev, SH.YAKubov hamda siyosatshunos olimlardan B.Jo'raev, S.Jo'raev, L.Tangriev, SH.Ermatov kabilarning ilmiy izlanishlarida muayyan darajada tadqiq etilgan.

Xorij mamlakatlari huquqshunos olimlaridan E.Agranovskaya, R.Bayniyazov, N.Voplenko, O.Demko, YU.Dmitriev, N.Keyzerov, A.Malko, N.Matuzov, V.Salnikov, A. Veyl, D. Iston, Dj. Dennis, S.Palonskiy, Dj. Piaje, Dj. Kevin, Dj. Torni-Purta, S.Stevenson, L.Matveev, G.Matveev va

SIYOSAT

boshqalarning ilmiy ishlarida siyosiy sohada amaliy vazifalarni hal qilishda siyosiy texnologiyalardan foydalanishning ayrim jihatlari o'rganilgan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Siyosat sohasidagi vazifalarni hal qilish, maqsadga erishishning qulay usul va texnologiyalarini izlash zarurati siyosiy hodisalarni o'rganishga alohida yondashishni taqozo etadi. Nazariy politologiyaga xos yondashuvlardan farqli o'laroq, bunday yondashuv amaliy masalalarning echimiga xizmat qilishi bilan ajralib turishi lozim. Umuman olganda, siyosiy texnologiyalar siyosiy hodisalar haqida nazariyalar yaratish yoki nazariy bilimlarni ko'paytirishga yo'naltirilmagan, balki siyosiy maydondagi amaliy vazifalarni hal qilishda mavjud ilmiy-nazariy salohiyatdan foydalanish, uni hayotga tatbiq etishga yo'naltirilgan. Bunda nazariy qarashlar bilan bir qatorda, to'plangan tajriba, siyosiy vazifalarni hal qilish malakasi va ko'nikmasi, insonning oldindan ko'ra bilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi[1;38]. Boshqacha aytganda, chuqur nazariy umumlasmalarga murojaat qilinmagan holda, amaliy fanlar mavjud amaliy tajriba asosida xulosa chiqarishi mumkin. Tatbiqiy siyosiy bilimlarning amaliyotga yo'naltirilganligini inobatga olsak, aytish mumkinki, aynan amaliy siyosatshunoslik **insonning siyosiy faoliyatini "san'at" darajasiga ko'tarishga** xizmat qiladi.

Amaliy siyosatshunoslik tomonidan qo'llaniladigan usul va uslublar siyosiy jarayonni, turli sub'ektlarning fe'l-atvorini, ularning xatti-harakati va o'zaro munosabatini o'rganishga yo'naltirilgan. Bu ma'noda, amaliy siyosatshunoslikning predmeti nazariy siyosatshunoslikning predmetiga ko'ra torroqdir. Chunki amaliy siyosatshunoslikni hokimiyat yoki davlatning mohiyati emas, balki hokimiyat yoki davlatning amaliyotda namoyon bo'lish shakllari, ularning insonlar fe'l-atvoriga ta'siri muammolari qiziqtiradi. SHunday bo'lsa-da, siyosiy texnologiyalar yordamida qilingan tahlil va xulosalar nazariyalarning boyishiga, yangi farazlar, paradigma va yondashuvlarning yaratilishiga turtki bo'ladi.

Siyosatning amaliy tadqiqotlari siyosiy makonni to'laigicha qamrab olmay, davlat hokimiyatining amal qilish jarayoni uchun amaliy ahamiyatga ega sohalarinigina qamrab oladi. Ixtiloflarni boshqarish va hal qilish, qarorlar qabul qilish, muzokaralar olib borish, saylov kampaniyalarini uyushtirish kabi sohalar shular jumlasidandir. Ana shu sohalar doirasida hozirgi kunda qator maxsus fanlar ham shakllangan. Xususan, qarorlar qabul qilish muammolarini yorituvchi (policy making), siyosiy loyihalarni shakllantiruvchi va amalga oshiruvchi (policy management), siyosiy nizolarni boshqaruvchi va hal qiluvchi (conflict management) va hokazo fanlar shular jumlasidandir[2;68]. Bu maxsus fanlar orasida aniq siyosiy muammolarni tadqiq qilishning uslub va tadbirlarini bayon etuvchi siyosiy tahlil (policy analysis) alohida ajralib turadi.

Siyosiy tahlil o'z predmetiga ega amaliy fan hisoblanadi. Keng ma'noda "siyosiy tahlil" tushunchasi siyosatning barcha tadqiqotlariga nisbatan qo'llaniladi. Tor ma'noda esa siyosiy tahlil aniq muammolarni o'rganishda o'zboshimchalik va sub'ektivlikka yo'l qo'ymaydigan talablarni ilgari suradi hamda muammolarning eng oqilona echimlarini axtarishga, buning uchun zaruriy texnologik vositalar va faoliyat usullarini aniqlashga xizmat qiladi.

Siyosiy tahlil bilan mutaxassislarning maxsus guruhi shug'ullanadi, bular: texnologlar, analitiklar, ekspertlar, maslahatchilar, jamoatchilik bilan aloqalarni yo'lga qo'yishga xizmat qiluvchi mutaxassislar (piarmentlar), partiya apparatlarining xodimlari, siyosatchilarning yordamchilaridir. Ular siyosatchilarga, turli siyosiy tuzilmalarga va davlat boshqaruvi idoralariga xizmat ko'rsatadi. Bu mutaxassislar turli tavsiya va takliflarni ilgari suradi; davlat va partiya idoralarining faoliyatiga doir bashorat, reja, dasturlar ishlab chiqadi; boshqaruv idoralari faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladigan tahliliy ma'lumotlar beradi; aniq siyosiy muammolarning echimini osonlashtirishga yo'naltirilgan boshqa hujjatlarni tayyorlaydi[3;128].

Siyosiy tahlilning o'ziga xos xususiyatlari qator sabab va omillar bilan shartlangan. Amaliy bilimning bir ko'rinishi sifatida siyosiy tahlil, avvalambor, sub'ekt oldida turgan aniq muammoni ta'riflash va tadqiq qilishga yo'naltirilgan. SHunday ekan, agar nazariy siyosatshunoslik siyosiy makonning alohida sohasini mantiqiy ajratib olib, uni tahlil qiladigan bo'lsa, amaliy siyosiy fan **aniq muammolarni**, ya'ni voqelikning bir qismini tahlil qilishga e'tibor qaratadi.

Siyosiy nazariya tadqiqot ob'ekti haqidagi bilimlarni chuqurlashtirishga yo'naltirilgan bo'lsa, siyosiy tahlil ob'ektni soddaroq tushuntirishga intiladi. Agar fundamental fan ob'ektni chuqur va tizimiy asosda o'rganishga imkon bersa, siyosiy tahlilda sub'ektning amaliy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda xulosa qilinadi, tavsiyalar beriladi, bunday tahlil aniq vazifa doirasidan chiqib

ketmaydi[4;98]. Boshqacha aytganda, agar fan ob'ektning mantiqiy qiyofasini shakllantirsa, siyosiy tahlil ob'ektning amaliy qiyofasini yaratadi hamda uni ma'lum vaqt doirasida o'rganadi.

Ta'kidlash joizki, siyosiy maydonda yuzaga keladigan har qanday ijtimoiy ziddiyat va ixtiloflarni siyosiy tahlilga muhtoj muammolar qatoriga kiritib bo'lmaydi. Jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega, aholining keng qatlamlari manfaatlariga va ijtimoiy qadriyatlarga daxldor, boshqaruv idoralari faoliyatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiluvchi muammolargina siyosiy tahlilni talab qiladi. Shu kabi muammolarga yo'nalganlik amaliy siyosiy tahlilning o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beradi. Xususan, siyosiy sohada raqobat kuchli bo'lganligi sababli raqiblar mavjud vaziyatni turlicha tushunadi, turlicha sharhlaydi. Bunda vaziyat faqatgina tahlil bilan shug'ullanuvchi mutaxassis yoki ekspert tomonidan baholanmaydi. Undan tashqari, mazkur muammoni hal qilishi kerak bo'lgan shaxs vaziyatga o'z bahosini beradi. Aynan shu kishi o'z manfaatlaridan, dunyoqarashi, maqomi, mavqidan kelib chiqqan holda muammoli vaziyatni tahlil qilish haqida mutaxassislarga topshiriq beradi. Demak, u mavjud vaziyatda o'zi ko'rsatgan muammoni hal qilish haqida **“buyurtma”** beradi. Boshqacha aytganda, siyosiy tahlilning mazmuni faqatgina tadqiqotchi-sub'ektga bog'liq bo'lmay, balki mutaxassislarga mazkur vaziyatni tahlil qilishni yuklaydigan “buyurtmachi”ning ta'sirida ham shakllanadi. “Buyurtmachi”ning manfaatlari mutaxassislarning xatti-harakatlari strategiyasini belgilab beradi, ular “buyurtmachi”ning talablarini qondirishga harakat qiladi[5;59]. SHunday qilib, “buyurtmachi”ning manfaat-ehtiyojlari vaziyatni hal qilishda ustuvor rol o'ynaydi. Ba'zan voqelikni ob'ektiv tasvirlashga intiladigan mutaxassis bilan “buyurtmachi” vaziyatni bir xil talqin qilishlari mumkin. Biroq siyosiy sohada, asosan, manfaatdor shaxslar vaziyatni baholaydi, ziddiyatlarga muayyan yo'nalish beradi, ma'lum maqsadni belgilaydi: bularning hammasi tadqiqot uchun muhim ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi. Demak, tahlil bilan shug'ullanuvchi texnolog - muammoni hal qilishdan manfaatdor bo'lgan kishi yoki guruhning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda vaziyatni talqin qiladigan va amaliy takliflar beradigan mutaxassisdir. Texnologik bilimning ijtimoiy buyurtmaga bog'liqligi, ayniqsa, vaziyatni aniqlash va tavsiyalarni ishlab chiqish bosqichlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Deylik, hukmron partiya namoyandalari ham, muxolif partiya vakillari ham “buyurtmachi” sifatida murojaat qildilar. Ularning har ikkalasi ham saylovlarda g'alaba qozonishni istaydi, lekin bunga erishish imkoniyatlari har xil, hududlardagi mavqelari turlicha, siyosiy jarayonlarning kechishiga munosabatlari tubdan farq qiladi. Shu boisdan, ular mavjud vaziyatni turlicha sharhlaydilar. Shuningdek, davlat boshqaruvi idoralari vakillari hamda ijtimoiy harakat a'zolarining siyosiy inqirozga munosabatlari tubdan farq qiladi. Chunki ijtimoiy harakatlar ijtimoiy qatlamlarning manfaatlarini ifoda etishga ko'proq moyil bo'ladilar. SHu boisdan, ba'zilar uchun inqiroz sharoitida hokimiyatni mustahkamlash, uning legitimligini oshirish birinchi darajali vazifa hisoblanadi, boshqalarning nazarida esa aholi turmush darajasini yuksaltirish orqaligina bu holatdan chiqish mumkin. SHunday qilib, bir vaziyatni tahlil qilish oqibatida turli muammolarni aniqlash mumkin[6;124]. Shundan kelib chiqqan holda mutaxassislarning vaziyatni turli nuqtai nazardan o'rganishlari, o'z oldilariga turli vazifalar qo'yishlari, demakki, muammoning turlicha echimlarini taklif qilishlari mumkin. Nima bo'lganda ham, siyosiy tahlilda “buyurtmachi” manfaatlarining inobatga olinishi hamda vaziyatning shu nuqtai nazardan tahlil qilinishi muqarrardir.

Tahlilning “buyurtmachi” manfaatlariga bunday bog'liqligi siyosiy tahlilning moslashuvchanligidan emas, balki murakkabligidan darak beradi. Zero, siyosiy hayotning o'zi serqirra bo'lib, unda bir-biri bilan raqobat qiluvchi guruhlarining manfaatlari uyg'unlashgan. Va aynan texnolog-mutaxassis ilmiy tahlil bilan “buyurtmachi”ning manfaatini muvofiqlashtirishi zarur. Ayrim hollarda siyosiy texnologlar ilmiy mezonlar bilan “buyurtmachi”ning manfaatlarini uyg'unlashtirish jarayonida professional axloq talablaridan chekinishi holatlarini kuzatish mumkin. Xorijiy davlatlardagi saylovoldi kampaniyalarida bir vaqtning o'zida bir-biriga raqobatdagi kuchlarga xizmat qilgan mutaxassislarning o'z “buyurtmachi”laridan biriga mutlaqo teskari tavsiyalar berib, shu yo'l bilan boshqa “buyurtmachi”larning g'alabasiga ko'maklashganligi haqida guvohlik beradigan misollar yo'q emas.

Siyosiy tahlil aslida vaziyatni ilmiy tadqiq etish shakli hisoblanadi. Boshqacha aytganda, aniq siyosiy vaziyat siyosiy tahlilning predmetini tashkil etadi. Shuning uchun **siyosiy tahlil doirasida texnolog-mutaxassis:** muammoning paydo bo'lish sabablarini ochib berishi; uning asosiy belgilarini ko'rsatib berishi; mavjud ma'lumotlarni sharhlab berishi; muammoning ko'lamini aniqlashi; uning rivojlanish sur'ati va istiqbollari belgilab berishi zarur[6;47].

Siyosiy tahlil doirasida vaziyat o'z mantiqiga, rivojlanish manbalari, o'sish cho'qqisi va boshqa ko'rsatkichlarga ega bir **yaxlitlik** sifatida o'rganiladi. Bu ma'noda, siyosiy tahlil kundalik hayotimiz

SIYOSAT

mantiqini chuqur tushuntirib bera olmasa-da, siyosiy jarayonlarni ixchamlashtirish, mukammallashtirish va arzonlashtirishga xizmat qilishi kerak. E'tiborli tomoni shundaki, aniq siyosiy vaziyatga qarab baholovchi, nazariy, tajribaviy, intuitiv, taxminiy va boshqa bilimlarning nisbati belgilanadi.

Siyosiy tahlil bilan bog'liq yana bir muammo vaqtning chegaralanganligidir. Masalan, ko'pincha mutaxassislar favqulodda holatlarda, tezkorlik bilan raqibning qarshiligiga munosib javob beradigan tavsiyalarni berishlari zarur. Shuning uchun ba'zan muammoni o'rganish sur'atlari uni samarali hal qilishning muhim omiliga aylanadi.

Vaziyatni to'g'ri baholash uchun, avvalambor, bilishning eng maqbul vosita va usullarini tanlash talab qilinadi. Ta'kidlash joizki, siyosiy tahlilni amalga oshirishning **uch darajasi** mavjud.

Tahlilning birinchi darajasi asosiy nazariy yo'l-yo'riqlarga amal qilishni talab etadi. Aynan shu nazariy qoidalarga tayangan holda ilmiy farazlar beriladi, maqsad va vazifalar belgilanadi, ularni amalga oshirish uchun zarur vosita, usul, resurslar tanlanadi. Bu darajada siyosiy vaziyatning ko'lami o'lchanadi, asosiy ko'rsatkichlar aniqlanadi, siyosiy hodisalarning ijtimoiy muhit bilan aloqadorligi o'rganiladi[7;114]. Tahlilning bu darajasi hodisalarning ideal tiplarini ifodalash, siyosiy taraqqiyotning barqaror qonuniyatlarini tan olish, ongli tanlov nazariyasi tamoyillariga asoslanishi mumkin.

Tahlilning ikkinchi darajasi tahlil qilinayotgan vaziyat boshqaruv munosabatlarining qaysi sohasiga tegishli ekanligini aniqlashga yo'naltirilgan. Masalan, muammo millatlararo yoki ijtimoiy ziddiyatlar sohasiga taalluqli bo'lishi va ayni paytda hududiy jarayonning bir bo'lagi sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Siyosiy vaziyatning boshqa xususiyat va ko'rsatkichlari ham shu nuqtai nazardan baholanadi: vaziyat barqarormi yoki beqarormi, sub'ektning yaqin muddatli rejalariga kiradimi yoki uzoq muddatli rejalaridan o'rin olganmi va hokazo.

Umuman olganda, tahlilning bu bosqichida siyosiy jarayonning tarmog'i aniqlanadi va shunga muvofiq texnologiyalar ishlab chiqiladi. Siyosiy jarayonning bunday ko'rsatkichlarini e'tiborga olish muayyan sohadagi o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunish, demak, aktorning faoliyatini yo'naltiruvchi vazifalarni yanada aniqroq belgilash imkonini beradi. Aytaylik, saylovoldi kampaniyalarini uyushtirishda ishchi guruhlarini tuzish, siyosiy bozorning dastlabki marketingini o'tkazish, shu asosda, elektoratning siyosiy mayllarini o'rganish, deputatlikka nomzodni ilgari surish, uning dasturini e'lon qilish, targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish kabi harakatlar ketma-ketligi siyosiy texnologiyalarda belgilab beriladi. Lekin mazkur vazifalarning **har biriga tatbiqan ham alohida siyosiy texnologiyalar** ishlab chiqilishi mumkin[8;77]. Saylov kampaniyasiga mablag' yig'ish bo'yicha harakatlarni batafsil bayon qilish, bu jarayonning usul va uslublarini belgilash shular jumlasidandir.

Tahlilning uchinchi darajasi vaziyatning echimini topishga xizmat qilganligi bois siyosiy tahlilda katta salmoqqa egadir. Texnologiyalarni shakllantirish bilan bog'liq eng murakkab vazifalardan biri aynan shu bosqichda hal qilinadi – umumnazariy fikrlardan amaliyotga o'tiladi, amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tahlilning bu darajasida diskret yondashuvdan foydalaniladi – siyosiy vaziyat voqea-hodisalar va o'zgarishlar zanjiridagi bir halqa, bo'lak sifatida o'rganiladi. Bunda sub'ektning xatti-harakatlarini tahlil qilishga, uning fe'l-atvoriga turtki bo'lgan sabablar, ko'rsatmalarni o'rganishga urg'u beriladi. Inson faoliyatining psixologik sabablarini ochib berishga katta ahamiyat berilishi bois, siyosiy tahlil fe'l-atvorni tadqiq qiluvchi yo'nalishlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Siyosiy tahlilni o'ziga xos tadqiqot jarayoni deb olsak, uning muvaffaqiyatini ta'minlovchi mantiqiy bosqichlarni ajratish zarur. Amerikalik olimlar J.B.Mangeym va R.K.Richning fikriga ko'ra, tahliliy jarayonning quyidagi bosqichlarini ajratish mumkin: muammoni nazariy asoslash bosqichi; muammoni modellashtirish bosqichi; muammoni o'rganish dasturini ishlab chiqish bosqichi; muammoni hal qilish usullarini tanlash bosqichi[10;127].

Siyosiy tahlilning **boshlang'ich nuqtasi** muammoning konseptualizatsiyasi, ya'ni uni nazariy asoslash bilan bog'liq. Bunda vaziyatning siyosiy sub'ektlarning manfaatlariga, davlat boshqaruvi organlari faoliyatiga, xorijlik hamkorlar bilan aloqalarga, kechayotgan siyosiy jarayonlarga ta'siri o'rganiladi. Buning uchun ma'lumot to'plash, muammoni ifodalash, uning o'ziga xos xususiyatlari va tarkibiy qismlarini aniqlash, boshqa muammoli vaziyatlardan farqini ko'rsatib berish zarur.

Siyosiy tahlilning **ikkinchi bosqichida** muammo modellashtiriladi, ya'ni muammoni biroz soddalashtirib tushuntiradigan, lekin ayni paytda, uni yaxlit idrok qilish imkonini beradigan tushunchalar ishlab chiqiladi va unga ichki hamda tashqi shakl beriladi. Odatda, bunday model

muayyan ilmiy taxmin (gipoteza) asosiga quriladi. Bu modelda, shuningdek, muammoning muhim ko'rsatkichlari, uning ko'lami ham aniqlashtiriladi. Muammoning ko'rsatkichlarini aniqlashtirish izchil *operatsionalizatsiya* hisobiga amalga oshiriladi. Bunda operatsionalizatsiya - muammoni tushunishga xizmat qiladigan mavhum sifat ko'rsatkichlarini muammoni miqdoriy jihatdan ta'riflashga xizmat qiladigan ko'rsatkichlarga o'zgartirish jarayonidir. Bu jarayondan keyingi qadam – *instrumentalizatsiya*, ya'ni harakat va bosqichlarni aniqlashtirish tadbiridan iborat. Bu jarayonni tugallovchi qadam esa muammoni o'lchash, ya'ni tegishli indikatorlarni ajratish bosqichini o'z ichiga oladi[8;56]. Aynan shu indikatorlar sabab-oqibat aloqalarini ochib berishga, samarali va besamar harakat mezonlarini ishlab chiqishga, vaziyatning ijobiy hamda salbiy tomonga o'zgarishi ko'rsatkichlarini belgilashga xizmat qiladi.

Bunday harakatlar vaziyatning mazmun-mohiyatini soddalashtirishni va uning asosiy tushunchalarini rasmiylashtirishni nazarda tutadi. Aslida modellashtirishda maksimal rasmiylashtirishga intilish kuzatiladi, bunda ushbu siyosiy hodisalarni ta'riflash uchun matematik apparatdan keng foydalaniladi. SHu nuqtai nazardan modellashtirish tadqiqotchining tasavvurlarini ixchamlashtirish va mukammallashtirish jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. Natijada, vaziyatning ko'lami aniqlashtiriladi, sifat ko'rsatkichlaridan miqdor ko'rsatkichlariga o'tiladi, muammo batamom o'lchanishi mumkin bo'lgan hodisa sifatida namoyon bo'ladi, demakki, uning ko'lamidagi o'zgarishlarni ham tekshirib ko'rish mumkin bo'ladi. Umuman olganda, modellashtirish jarayoni mantiqan ziddiyatli bo'lmasligi, tadqiqotchiga xulosalarni tekshirib ko'rish imkoniyatini berishi lozim.

Siyosiy tahlilning navbatdagi – uchinchi bosqichi tadqiqot dasturini tuzish bosqichidir. Bu bosqichda aniq muammoni o'rganish mantiqi asoslab beriladi va ifoda etiladi. Bu bosqich doirasida tadqiqotning maqsadi ta'riflanadi (muammoni o'rganish natijasida nimaga erishiladi), belgilangan vazifani hal qilishning muqobil yo'llari aniqlashtiriladi, ijroni tashkil etish va amalga oshirish jarayoni mufassal bayon qilinadi. SHunday qilib, bu bosqichda eng muhim omillarning muammoni hal qilishga ijobiy va salbiy ta'siri oqibatlari ko'rsatiladi, vaziyatning taxminiy rivojiga oid turli muqobil yo'llar va bashoratlar ilgari suriladi, sub'ekt harakatlari strategiyasi ishlab chiqiladi va hokazo. Bunday dasturning vazifasi empirik ma'lumotlarni tartibga keltirishdir. Natijada shunday tadqiqot konstruksiyasi shakllanadiki, u mavjud va olinajak bilimlarni birlashtiradi hamda aniq amaliy vazifani hal qilishga yo'naltirilgan tadqiqotni bosqichma-bosqich rivojlantirib borishni nazarda tutadi[9;68]. Shu boisdan, bunday dasturning ishlab chiqilishi vaziyatni to'la nazorat qilish usulining paydo bo'lishi sifatida baholanadi.

Qanday vaziyat tahlil qilinayotgani va qanday maqsad ustuvor ekaniga ko'ra, siyosiy tahlilning turli dasturlari ishlab chiqilishi mumkin. *Bashorat qiluvchi* – vaziyatning kelgusida taxminiy rivojini o'rganishga yo'naltirilgan dasturlar; *dolzarb* – shu kundagi vaziyatning tahlili bilan bog'liq dasturlar; *retrospektiv* - avval sodir bo'lgan hodisalarni o'rganishga yangicha yondashuvlarni izlab topishga yo'naltirilgan dasturlar shular jumlasidandir.

Siyosiy tahlilning to'rtinchi bosqichi – muammoni o'rganish usullarini tanlash va uni hal qilish bosqichi alohida ahamiyatga ega. Avval ta'kidlanganidek, bu bosqichda qo'llaniladigan uslublar fanlararo tabiatga ega. Shunga qaramay, har qanday vazifaning hal qilinishi doimo tadqiqotning ustuvor vosita va usullarini tanlashni nazarda tutadi. Mazkur tanlov muammoning tabiatiga, tahlil bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarining tayyorgarlik darajasiga, tahlil amalga oshirilayotgan shart-sharoitga bog'liq bo'ladi. Bunday tanlov, albatta, sifat va miqdor nuqtai nazaridan yondashishni, nazariy va empirik yondashuvlarning uyg'unligini talab etadi. qo'llaniladigan usullar, shuningdek, shaklan ham farq qilishi mumkin («aqliy hujum», individual yoki guruhiiy ekspertiza va hokazo).

Siyosiy tahlilni qo'llash natijasida shakllangan bilimlar «buyurtmachi»ga etkazilishi zarur bo'lgan uzil-kesil yoki vaqtincha tavsiya, maslahat yoxud harakatga ko'rsatma shaklini olishi mumkin. Ba'zida, vaziyat noaniq bo'lgan paytda tayyor tavsiya berilmay, uning o'rniga tadqiq etilayotgan vaziyat haqidagi bilimlarning noaniqligini kamaytiruvchi va «buyurtmachi»ning mavqeini oydinlashtiruvchi ma'lumotlar bilan qanoatlanish ham mumkin.

Kelib tushayotgan ma'lumotlarni to'plash va doimiy ravishda aniqlashtirib borish siyosiy tahlilda muhim ahamiyatga ega. Tavsiyani ishlab chiqish va muammoni hal qilishda tegishli texnologiyalarni tanlash uchun ma'lumotlar qator talablarga javob bermog'i lozim: ma'lumot kerakli va zaruriy bo'lishi lozim, u hal qilinayotgan muammoning tabiatiga mos kelishi kerak; ma'lumot muammoni to'laqonli o'rganish uchun etarli bo'lishi kerak; ma'lumot ishonchli (aniq va to'g'ri) hamda bamavrid (kerakli vaqtida va kerakli joyda berilgan) bo'lmog'i lozim[8;46]. Shuningdek, ma'lumot tahlil bilan

SIYOSAT

shug'ullanayotgan mutaxassisning mavjud vaziyat haqidagi axborotga bo'lgan ehtiyojini iloji boricha qondirishi zarur. Ma'lumotlar tahlil natijalarini tekshirish imkonini ham bermog'i lozim.

Ciyosiy jarayonlarni tahlil qilishda ko'p sonli uslublardan foydalaniladi. Deskriptiv tahlil – voqea-hodisalarning turli belgilari o'rtasidagi aloqadorlikni aniqlash va tavsiflashni, umumlashtirilgan miqdorlar yordamida natijalarni baholashni nazarda tutadi. Faktor tahlil – siyosiy voqea-hodisalarni o'rganishda ularga ta'sir ko'rsatgan oshkora va yashirin omillar tahliliga tayanadi. Siyosiy hayotda yuz bergan voqea-hodisalarni tavsiflash asosida xulosalar chiqarish ivalent tahlilga misol bo'la oladi. Bunda har bir voqea-hodisaning to'rt jihatini o'rganishga urg'u beriladi: 1) voqea sub'ekti (tashabbuskori), 2) voqea-hodisa ob'ekti, 3) o'zaro ta'sir turi, 4) voqea sodir bo'lgan joy va vaqt. Kontent analiz – axborot mazmunini miqdoriy tahlil qilish uslubi bo'lib, matnda (kitoblar, intervyu, gazeta maqolalari, nutqlar, tarixiy hujjatlar va h.k.) muayyan so'z va atamalarning mavjudligini aniqlashni nazarda tutadi. Bunday yo'l bilan aniqlangan miqdoriy ko'rsatkichlar matnni mazmunan sharhlashga xizmat qiladi.

Determinatsion tahlil – muayyan voqea-hodisalar haqida amaliyotda mavjud qoidalarga tayangan holda xulosalar chiqarishdir. Pozitsion tahlil - o'rganilayotgan jarayonning mazmun-mohiyatini aniqlash uchun unda ishtirok etayotgan siyosiy kuchlar, shaxslar, guruhlarning shu jarayonlarga munosabatini, baholarini, pozitsiyalarini o'rganish, pozitsion sxemani yaratishdan iborat. Resurslar tahlili – muammoni samarali hal qilish uchun zarur yashirin va oshkora resurslarni aniqlash, raqiblarning potensial kuch-qudratini baholashga xizmat qiladigan uslubdir. Siyosiy tahlilda, shuningdek, kognitiv kartalardan, statistik tahlil, bixevioral tahlil, komparativ tahlil uslublaridan ham foydalaniladi.

XULOSA

Tadqiqot usullarini tanlash bilan bir qatorda ushbu bosqichning ajralmas tarkibiy qismi - qoidalar va tadbirlarni belgilash, turli texnikalar hamda bilish usullarini qo'llashni tartibga keltiruvchi harakatlar ketma-ketligini aniqlashtirish bilan bog'liq. Bunday qoidalar, hodisalar haqida aniq va ishonchli ma'lumotlar olishga hamda ularni amaliyotda qo'llashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. Тошкент, «Akademiya», 2004 йил, – 131 б.
2. Жумаев Р. Давлат ва жамият: Демократлаштириш йўлида. – Т.: «Шарқ», 1998. – 144 б.
3. Блинов Н., Ожегов Ю., Шереги Ф. Политическая культура и молодёжь. – М., 1982. – 175 с.
4. Умарова Н.Т. Жамият сиёсий маданиятининг шаклланишида этник феъл-атвор стереотипларининг ўрни (Ўзбек миллати мисолида) Сиёсий фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 1998. – 131 б.
5. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: генезиси, шаклланиши ва ривожланиши. – Т.: Ўзбекистон, 2010, – 256 б.
6. Эргашев И. Тараққиёт фалсафаси. – Т.: «Академия», 2000. – 46 б.
7. Қодиров А. Сиёсат фалсафаси. Монография. – Т.: ТДЮИ. 2005. – 124 б.
8. Сабуров Н. Шахс сиёсий-ҳуқуқий фаоллиги – фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг муҳим омили / Монография. – Т.: ТДЮИ, 2009. – 131 б.
9. Weber M. The theory of social and economic organization. – N. Y., 1947.- P.154.
10. Мангейм Ж.Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования. - М.: Прогресс. 1997. –С. 127.